

Oponentský posudek diplomové práce

Filip H. Härtel, Smrt a intersubjektivita

ÚFAR, FFUK, květen 2014

Diplomová práce Filipa Härtela zkoumá zvolené témat u Paula Ludwiga Landsberga a Karla Jasperse. Každému z těchto autorů je věnována jedna kapitola, třetí kapitola diplomové práce je pak vyhrazena „srovnání klíčových témat u obou autorů“, po němž následuje krátký závěr.

První kapitola představuje vybrané pojmy Landsbergovy filosofie – konkrétně pojmy osoba, intersubjektivita a zkušenost (7-13) –, aby se po tomto úvodu soustředila na problém smrti v pojetí Landsberga. Filip Härtel zde velmi plasticky přibližuje Landsbergovy úvahy o vztahu jedince k vlastní smrti, o zkušenosti se smrtí blízkého člověka. Výstižně poukazuje na protiheideggerovské směřování Landsbergových úvah: „bytí člověka není bytím k smrti, ale k jejímu překonání“ (19). Klade se však otázka, co přesně „překonání“ smrti znamená.

Může jít o osvojení smrti, totiž o přijetí nutnosti zemřít (19), ovšem pak úplně nevíme, čím se Landsberg liší od Heideggera, podle něhož by se nakonec též dalo říci, že se tak smrt stává „prostředkem vlastního naplnění“ (19, Heidegger by to jistě formuloval jiným slovníkem, například jako možnost pobytu „být celý“). Anebo jde v překonání smrti o nějakou – blíže neurčenou – formu „osobního přežití“, záchranu jedinečnosti osoby i po smrti (23, 24). Polemika s představami o post-existenci, které nepočítají s jedinečností osoby (Platón), či naopak s odmítnutím otázky post-existence (Epikúros) naznačuje, že Landsberga zajímá především druhé z uvedených „překonání smrti“.

Výklad Landsbergovy úvahy je zde obtížný tím, že chce o osobním přežití mluvit na zkušenostním základě, že chce nabídnout – slovy Filipa Härtela – „fenomenologický popis“ (18). Zkušenosti, které však může využít, jsou buď jen analogické (hluboký spánek, bezvědomí apod., 20), anebo dosti vzácné, totiž mystické (25nn.). Autor, stejně jako Landsberg zde není s to následovat mystičku sv. Terezií, nicméně se vstřícností sleduje pozoruhodnou proměnu v chápání pojmů „život“ a „smrt“: smrt znamená „nebytí s Bohem“, zatímco život je naopak možnost bytí s Bohem (26), možnost podílet se na jeho věčnosti.

Zde nacházíme přinejmenším dvě témata tradiční, křesťanské nauky o přemožení smrti, totiž uchování jedinečnosti zemřelého, který nesplyne s božským kosmem (autorem líčená stoická varianta pohledu na smrt), a Augustinský motiv spočinutí u Boha, jehož věčnost je chápána jako mimo-časovost. Otázkou však je, zda lze ještě mluvit o *zkušenosti* smrti – a o jejím „fenomenologickém popisu“ –, anebo je to vše „záležitostí víry“ (17).

Druhá kapitola, věnovaná Jaspersovi, opět začíná výkladem hlavních pojmů, z nichž se jako pro téma smrti nejvýznamnější ukazuje rozlišení mezi „pobýváním“ a „existencí“, pro téma intersubjektivy pak pojem „existenciální komunikace“. Po výkladu o mezních situacích následuje ústřední oddíl „Smrt jako mezní situace“ (42n.). Smrt není záležitost „pobývání“, nýbrž existence, tj. není zjevným, objektivním faktem, nýbrž něčím, co si musím „vnitřně osvojit“. Toto vnitřní osvojení je dále vyjadřováno dosti neurčitými obraty jako „uskutečnění pravého já“ (43). Kromě negativních formulací („neomezím se pouze na rovinu pobývání“, 45, 55 aj.) v textu najdeme jen spíše apelativní, než přísně vymezené pojmy. Například se dočteme, že „to, co tváří v tvář smrti setrvává jako skutečně závažné a podstatné, to je existenciální“ (45), ale nedozvíme se již, co to je.¹ Autor diplomové práce sice Jaspersova velká slova ne vždy objasní, i tak se mu ale daří zachytit pozoruhodné stránky Jaspersovy analýzy, například rozlišení vitální a existenciální úzkosti či úvahu

¹ Podobně neuspokojivě vyzní pasáž, kde se mluví o „nepodmíněném“, str. 56. Filip Härtel ostatně sám poznamenává, že Jaspers se místy „vyjadřuje spíše obrazně, navíc svá tvrzení nevysvětluje, spíš se s jejich pomocí snaží navodit nějakou představu, dojem, dotknout se nějak čtenáře.“ (62).

o tom, že význam smrti se mění v závislosti na existenci, že smrt je „přijata do dějinnosti mé zjevující se existence“ (49).

Ve třetí, komparativní kapitole Filip Härtel zdařile upozorňuje na shodné rysy v pojmu „zkušenost“ u našich autorů: oba vymezují zkušenost negativně vůči vnějšímu, předmětnému přístupu ke jsoucímu. V souvislosti s tématem smrti se ovšem klade otázka, jak „vnitřní“, nezpředměťňující zkušenost uchopit. Ať už máme na zřeteli mystickou zkušenost či „existenciální komunikaci“, narážíme na problém, jak o takové zkušenost mluvit a přemýšlet, zejména pokud ji sami neznáme. F. Härtel problém vyjadřuje slovy: „Bez podobné zkušenosti lze sotva něco takového posuzovat.“ (53) Härtel sám se staví na obhajobu takových zkušeností, a sice v úvaze, jejíž sled není neproblematický:

(1.) nejprve prohlásí, že pokud souhlasíme s Epikúrem (smrt se nás netýká), pak se nás netýká nic, „ani samotná smrt, ale ani náš život... všechno, co v životě prožijeme, bude stejně nakonec ‚anulováno‘.“ (53).

(2.) Aby se toto nestalo, totiž abychom nedospěli k představě, že náš život „má smyslu jen ‚na dobu (ne)určitou““ (54), je třeba považovat za platnou „Landsbergovu myšlenku o nepostradatelnosti naděje“

(3.) a tedy je třeba přijmout i možnost „nějakých jiných forem zkušenosti“ v duchu Pascalovy sázky: „nic při nich ztratit nemůžeme“ (54).

Domnívám se, že lze problematizovat již první krok této úvahy, podle něhož epikurejský postoj ke smrti odnímá váhu nejen smrti, ale i životu.

Ve třetí části se dále setkáme s několika zdařilými popisy shod a rozdílů mezi Jaspersem a Landsberbem. Zatímco Landsberg chápe překonání smrti jako věčný, intersubjektivní život s Bohem, který umožňuje zachování vlastní identity, obejde se Jaspersovo uchopení této problematiky bez nábožensky chápané transcendence. Transcendence je u něj spíše „transcendováním, aktem překonávání roviny pobývání v existenci a komunikaci.“ (59n.). Autor dodává: „Stejně tak věčnost není v jeho podání otázkou nekonečného vztahu či nekonečné skutečnosti, ale přítomností věčného okamžiku.“ (59).² Proto je též intersubjektivita chápána důsledně mezi-lidsky, nikoli – jako u Landgrebeho – podle modelu vztahu k Bohu (62).

V samotném závěru se autor zřetelně staví na Landgrebeho stanovisko, podle něhož je naděje na překonání smrti něčím nepostradatelným (65). Kritizuje Jaspersovu myšlenku „existenciální komunikace“ z toho důvodu, že je „problematické – ne-li nemožné – mluvit v tomto rámci o zachování identity zemřelého“ (66). Na posledních stránkách se pak přímo obrací k problému, který se nad celou Landgrebeho úvahou o smrti vznášel od samého počátku: nakolik se tato úvaha nese ve znamení víry jako „vztahu osoby k osobnímu Bohu“? Zdá se, že se „nejedná o čistě filosofické úsilí“ (66). Můžeme se tedy s touto vizí překonání smrti zabývat coby filosofové? Filip Härtel je přesvědčen, že ano, a uvádí pro to dva důvody: (1.) třebaže zkušenost, již reflektujeme, je náboženská, sama reflexe může být filosofická, (2.) teologie a filosofie zde nacházejí společné téma; střet nad společným tématem může být i příležitostí k „sebepochopení filosofie“ (67). V posledních větách autor vyjadřuje přesvědčení, že smrt – o jejímž „překonání“ práce tak často mluvila – je nakonec především tím, co „dává našemu životu smyslu“, a to jak v jeho individuálním, tak v jeho intersubjektivním rozměru (68).

Práce je psána velmi kultivovaným jazykem a založena na podrobné znalosti relevantních textů. Lze jí vytknout jen drobné formální nedostatky³ a řadu opakování, především v někdy zbytečně dlouhých uvozujících pasážích, které by bylo možné vypustit (např. první dva až tři odstavce str. 50).

Především nás však diplomová práce F. Härtela vybízí k položení několika věcných otázek:

² Kruhovitost této Härtelovy formulace představuje jistý problém.

³ Některé v poznámkovém aparátu zmíněné prameny nejsou uvedeny v seznamu literatury (pozn. 9 a 79), jednou je jako citát Landsberga uvedena věta jiného autora, jehož Landsberg cituje (pozn. 36).

1. Vztah víry a filosofie

U Landsberga není vždy zřejmé, které výpovědi lze prokázat poukazem na zkušenost, a které jsou „záležitostí víry“ (17, 62). Autor si je vědom tohoto rizika, když praví: „takové výklady nemají charakter verifikovatelného a objektivně nahlédnutelného tvrzení, ale osobního svědectví.“ (65) Zároveň se však k Landsbergově úvaze o naději „na překonání smrti, na její zahrnutí do života“ bezvýhradně připojuje, když tvrdí, že právě toto tvrzení „jsme v této práci obhajovali jako oprávněné a pravdivé“ (65). Je možné obhajovat je jako „oprávněné a pravdivé“? Pokud ano, jakým způsobem?

2. Kritika Jaspersovy existenciální komunikace

F. Härtel tvrdí, že za pomoci Jaspersovy představy o existenciální komunikaci nelze vyložit „zachování identity zemřelého“. Otázka ovšem zní, co zde přesně chceme vyložit? Kde jinde, než v takové komunikaci by zemřelý, který již nekomunikuje, měl být „osobou“? Autor zmiňuje jako další pokus podobného rázu Levinasovi úvahu o otcovství jako vztahu, v němž se naše identita „prodlužuje“ v našich nejbližších, v možnostech, které nejsou naše vlastní a uskuteční se až po našem životě. Ale i tuto koncepci F. Härtel odmítá, neboť ani zde podle něj nelze mluvit o „pokračování naší vlastní identity v druhých“ (66). Je možné vysvětlit, proč a v jakém smyslu se zde nejedená o zachování identity osoby po její smrti?

3. Hlavní vyznění práce: překonání nebo přijetí smrti?

Třebaže práce často promýšlí možnosti „překonání“ smrti v podobě „osobního přežití“, v samotném závěru je smrt tím, co „dává našemu životu smysl“. Čím se takové pojetí nakonec liší od jinak odmítané Heideggerovy úvahy o „bytí ke smrti“? Autor jako by se v závěru nemohl či nechtěl rozhodnout. Jsem dalek mu to – v těchto otázkách – jakkoli vyčítat. Přece jen by však bylo dobré přesněji říci, k jaké odpovědi zkoumané koncepce docházejí a jaký postoj k nim autor má.

Práci považuji za velmi zdařilou. Kromě již uvedených kladů, mezi něž patří znalost zkoumaných koncepcí a schopnost uvést je do vztahu, patří vážnost, s níž je téma pojednáno, i odvaha autora přikročit k filosoficky obtížně zdůvodnitelným rozhodnutím (viz otázka 1) a vystavit se tak případné kritice. Navrhuji hodnotit diplomovou práci jako **velmi dobrou** až **výbornou**, v závislosti na průběhu obhajoby.

Jakub Čapek

V Praze, 29. května 2014